

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

DOTYCZĄCY

Załącznik nr *do DEC. 4107/2024* do *18.07.2024*
Świętokrzyskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków w Kielcach
dnia *18.07.2024*
Znak *WA.B.5142.134.2024*

KAMIENNEGO PORTALU GŁÓWNEGO XVII W. (?)

Z KOŚCIOŁA PW. ŚW. IDZIEGO OPATA W TARCZKU (XIII W.)

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Kielcach
SEKRETARIAT
WPLYNIEŁO
DNIA
12.07.2024
L.dz. .... podpis *Skudus*

Świętokrzyski Wojewódzki
Konservator Zabytków w Kielcach

J. Modras
mgr Joanna Modras

Opracowały:

mgr Paulina Węgrzyn

mgr Sylwia Kalemba

Kraków 2024

Sylwia Kalemba
Paulina Węgrzyn

SPIS TREŚCI

OPIS OBIEKTU	3
HISTORIA OBIEKTU	3
TECHNIKA WYKONANIA	4
OPIS FORMALNO-STYLISTYCZNY	4
STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ	4
PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	6
Wnioski i założenia konserwatorskie	6
Proponowane postępowanie konserwatorskie	8
ZAŁĄCZNIKI : Dokumentacja fotograficzna	11

OPIS OBIEKTU

- **autor:** nieznany
- **czas powstania:** XVII w. (?)
- **technika wykonania:** poszczególne elementy portalu odkute w kamieniu - piaskowcu, przy pomocy dłut i narzędzi kamieniarskich,
- **kształt obiektu:** półkoliście zwieńczony, profilowany,
- **wymiary:** szerokość całkowita 215 cm, w świetle ościeży 139 cm, wysokość całkowita 317 cm, w świetle ościeży 279 cm, szerokość 38 cm x 28 cm głębokość - węgier
- **lokalizacja:** Tarczek, woj. świętokrzyskie, pow. starachowicki, gm. Pawłów, kościół parafialny pw. św. Idziego Opata - elewacja zachodnia
- **właściciel obiektu:** Parafia pw. św. Idziego Opata w Tarczku

HISTORIA OBIEKTU

Kościół pw. św. Idziego Opata w Tarczku datowany jest na XIII wiek, jednak portal główny powstał prawdopodobnie w XVII wieku. Przebito wówczas nowe otwory w fasadzie zachodniej.

Brak dokładnych danych dotyczących historii napraw portalu, jednak na fotografii z 1990 r. widoczna jest wstawka kamienna, która mogła zostać wykonana podczas wcześniejszych prac renowacyjnych w kościele¹.

W 2020 r. została przeprowadzona ekspertyza techniczna budynku przez zespół profesora Kaczmarczyka. Możliwe, iż również w tym czasie wykonano próbę oczyszczania portalu widoczną obecnie (nie znajduje się jednak żadnych informacji kiedy i jaką metodą/środkiem została przeprowadzona).

---

¹ Nie ma dokładnej informacji kiedy. Możliwe, iż prace naprawcze przy portalu mogły odbyć się w ramach poniższych renowacji:

1803 r. gruntowna restauracja wraz z budową skarpy i przebicciem okien.

1887 r. wybielenie wnętrza nawy oraz nakrycie drewnianym sufitem.

1930 r. remont (brak więcej informacji).

1945-46 r. nowe sklepienie w prezbiterium, odsłonięcie fragmentów kamieniarki romańskiej oraz nowożytnej polichromii.

1952-54 r. kolejna renowacja (brak danych).

1995-1998 konserwacja tryptyku z ok. 1530 r.

2010-12 r. generalne prace restauratorskie i budowlane – pokrycie dachowe, poprawa estetyki fasad, odtworzenie romańskiego okna oraz konserwacja bocznych manierystycznych ołtarzy.

TECHNIKA WYKONANIA

Portal został wykonany w całości z kamienia – piaskowca (dziewięć elementów). Odkuty przy użyciu narzędzi kamieniarskich.

OPIS FORMALNO-STYLISTYCZNY

Portal główny półkoliście zwieńczony, umiejscowiony na osi fasady (elewacja zachodnia). Składający się z dziewięciu elementów kamiennych piaskowcowych. Partii cokołów, węgarów, zwieńczonych gzymsem, dwóch części łuku oraz klucza o prostej formie.

Obiekt o skromnej dekoracji w postaci profilowania zamykającego zewnętrzną krawędź portalu oraz mniejszego wewnątrz - okalającego dwuskrzydłowe, drewniane drzwi zamontowane w węgarach, na trzech zawiasach po każdej ze stron.

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Portal kamienny o zaburzonej osi symetrii, zmieniona pozycja klucza względem lica muru, wysunięty prawy gzymś, występuje wyraźne pochylenie na prawą (południową stronę), najwyraźniej jest to skutek postępującego, długotrwałego procesu. Zwraca również uwagę obniżony poziom prawego węgara – oraz jego liczne uzupełnienia. Widoczne pęknięcia pionowe na granicy prawego węgara i muru ściany. Związane jest to z pracą oraz naciskiem konstrukcji, całej bryły kościoła. Czego prawdopodobną przyczyną może być osiadanie skarpy po południowej stronie².

Nad kluczem portalu widoczna bruzda wykonana w celu przeprowadzenia instalacji elektrycznej (do zamontowanej lampy oraz czujnika nad portalem). Prowadzona ona jest przez sklepienie, we wnętrzu - od strony chóru, wypełniona pianką PUR oraz niechlujnie zaszpachlowana gipsem (?). Brak widocznych oznak w postaci pęknięć, świadczących o rozszerzaniu się bruzdy i zagrożeniu związanym z ruchomością, wypadnięciem elementu.

Struktura kamienia zabrudzona zanieczyszczeniami i brudem, występuje fałszywa patyna powstała w wyniku niszczących czynników atmosferycznych. Ze względu na występującą wilgoć³ - portal (jak i drzwi) pokryty jest glonami i mikroorganizmami (szczególnie w dolnych partiach).

² Aczkolwiek ekspertyza zespołu prof. Kaczmarczyka z 2020 roku tego nie wykazała - różnice poziomów wynikają z pierwotnego wykonania ścian.

³ Związaną szczególnie z opadami deszczu od strony zachodniej.

W prawej części widoczny duży ubytek formy rzeźbiarskiej spowodowany uszkodzeniem mechanicznym. Widoczne pęknięcie bloku kamienia i odsłonięty zawias drzwi (po 1990 r.). Zawias montowany był na ołowiu, który zmniejszał objętość pod wpływem temperatury, co przyczyniło się do poszerzenia pęknięcia pojawiającego się od wstawki kamiennej (po prawej stronie, widocznej na fotografii z 1990 r.). Ze względu na osłabioną strukturę kamienia i pracę zawiasu drzwiowego fragment węgara został odspojony. Co więcej, wszystkie zawiasy są skorodowane, a zawias w prawym węgarze dodatkowo jest obłuzowany i niestabilny w gnieździe montażowym.

Po lewej stronie od klucza występuje również brakujący fragment - archiwolty (widoczny na fotografii z 1990 r.)

Wspomniana dezintegracja struktury kamienia – związana jest z czynnikami atmosferycznymi⁴, a także działalnością mikroorganizmów. Osłabione, osypujące się miejsca pojawiają się na węgarach, ale także na łuku (szczególnie lewa część) czy kluczu. Dodatkowo występują drobne ubytki formy rzeźbiarskiej spowodowane dezintegracją strukturalną, oraz uszkodzeniami mechanicznymi.

Na prawym filarze występuje także próba oczyszczania powierzchni piaskowca wykonana prawdopodobnie w związku z przeprowadzoną ekspertyzą zespołu prof. Kaczmarczyka z 2020 roku.

Wewnątrz kruchty widoczne gniazda w murze, służące niegdyś do montażu zasuw drzwiowej (niepierwotnej ?). Widoczne uszkodzone krawędzie, ubytki zaprawy oraz cegły powstałe w związku z pełnioną przez nie funkcją, a tym samym narażeniem na uszkodzenia mechaniczne.

Drzwi – niepierwotne, ale historyczne (do prac konserwatorskich przy wszystkich drzwiach w kościele przygotować należy odrębny program prac konserwatorskich), drzwi są nieszczelne, wypaczone, pokryte glonami i mikroorganizmami, skrzydło lewe pasywne lepiej zachowane, czynne skrzydło prawe mocno wypaczone o zdegradowanej strukturze drewna.

---

⁴ Na które szczególnie narażona jest elewacja od strony zachodniej.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Wnioski i założenia

Niewątpliwie obiekt wymaga podjęcia niezwłocznych działań konserwatorskich. Przede wszystkim wpływających na stabilizację, wzmocnienie portalu oraz poprawy jego funkcjonalności. Ustabilizowanie portalu oraz zabezpieczenie tej części jest krokiem, który odciąży nacisk muru i dalszą destrukcję węgarów. Co więcej ma na celu zapobiec wypadnięciu obluzowanego zawiasu wraz ze skrzydłem drzwiowym oraz uszkodzenia innych fragmentów węgaru, poprzez działające siły na osłabione partie.

Proponuje się rozwiązana najmniej ingerujące w strukturę substancji zabytkowej. Jednak w przypadku, gdy proponowane tu działania nie przyniosą poprawy statyki prawego skrzydła i jego osadzenia w prawym węgarze, należy rozważyć bardziej inwazyjne zabiegi.

Ze względu na prace wykonywane *in situ*. Proponuje się zabezpieczenie skrzydeł drzwi i ich demontaż na czas prac przy obiekcie. Dodatkowo ewentualne podjęcie prac konserwatorskich przy drzwiach (osobny program prac do stolarki drzwiowej kościoła).

Kolejno proponuje się oczyszczenie elementów kamiennych portalu wraz z progiem również kamiennym (za pomocą odpowiednio dostosowanych metod i środków, na podstawie wykonanych wcześniej prób) oraz przeprowadzenie dezynfekcji miejsc zaatakowanych przez mikroorganizmy.

Zaleca się również usunięcie luźnych fragmentów spoin, niespełniających swojej funkcji, oraz ewentualnych poprzednich uzupełnień wpływających na estetykę obiektu. Następnie proponuje się przeprowadzenie lokalnie, zabiegu wolnej migracji soli do rozszerzonego środowiska.

W związku z zaburzeniem osi symetrii portalu, proponuje się podjęcie próby skorygowania ustawienia klucza oraz gzymsu prawego węgaru. Jeśli zauważalna będzie ruchomość elementów należy je ustabilizować (np. kotwą chemiczną). Decyzję taką będzie można podjąć podczas trwania prac, po uzgodnieniu optymalnego rozwiązania na komisji konserwatorskiej. Jednakowoż poprawa poziomu całego węgara wraz z częścią cokołową jest zbyt dużą ingerencją w substancję zabytkową. Wiąże się to z demontażem całego portalu⁵, co w związku z powyższym ryzykiem niesie ogromne zagrożenie. Może zagrażać naruszeniem stabilności muru i wpłynąć na powstanie naprężeń, pęknięć oraz uszkodzeń⁶.

---

⁵ Bądź jego fragmentów zaburzając jego statykę. Elementy zdemontowane wpływają na naruszenie pozostałych zależnych od siebie.

⁶ Skoro oś symetrii portalu jest zaburzona w związku z pracą poszczególnych elementów, zależną od naprężeń murów kościoła.

Kolejno proponuje się podjęcie prac przy zawiasach drzwiowych w celu ustabilizowania ich w gnieździe montażowym. Zastrzega się możliwość wyboru jednego z poniższych rozwiązań:

- stabilizacja zawiasów przy pomocy kotwy chemicznej (z uprzednim demontażem, wzmocnieniem strukturalnym gniazd – poprzez impregnację wzmacniającą, odrdzewieniem zawiasów oraz pokryciem inhibitorem korozji i ponownym osadzeniem w węgarach),
- demontaż i wymiana na nowe, nierdzewne zawiasy (mocowane w pierwotnych gniazdach),
- demontaż i wymiana na nowe, nierdzewne, ale zmiana miejsca montażu poprzez osadzenie zawiasów w murze (wiązałoby się to z ustabilizowaniem mocowania listwą zamontowaną do muru - rozwiązanie to, jednak zmienia sposób mocowania historycznej stolarki drzwiowej, w znacznym stopniu ingerując w substancję zabytkową i zastosowaną technologię. W związku z czym, nie widzi się możliwości zmiany miejsca montażu drzwi).

Kolejno proponuje się wykonanie miejscowej impregnacji wzmacniającej środkiem na bazie estrów kwasu krzemowego, metodą powlekania.

Powstałe pęknięcia proponuje się skleić przy zastosowaniu dwuskładnikowej żywicy epoksydowej przeznaczonej do klejenia kamieni naturalnych (np. Akepox 5010 firmy AKEMI lub Epidian 5). Ubytki formy rzeźbiarskiej uzupełnić metodą taszlowania - przygotowanie odpowiednich gniazd montażowych oraz elementów zbrojenia (druły, pręty nierdzewne) wklejonych na żywicy epoksydowej. Kamieniarka uzupełniona będzie piaskowcem dobranym estetycznie do obiektu (z użyciem kleju mineralnego lub żywicy epoksydowej).

Drobne ubytki w portalu winny być uzupełnione masą sztucznego kamienia dobarwioną do kolorystyki piaskowca (gotowy produkt przeznaczony do uzupełnień kamienia naturalnego, np. Optosan NSR firmy Optolith). Spoinowanie proponuje się uzupełnić zaprawą trasowo-wapienną.

Jeżeli konieczne, ewentualne scalenie kolorystyczne uzupełnień. Użycie farb na bazie pigmentów naturalnych z roztworem Paraloidu B-72 lub spoiwem krzemianowym (np. Fixativ Restauro firmy Keim).

Dodatkowo zaleca się opracowanie otworów montażowych zasuwy drzwi. Uzupełnienie ubytków tynku w postaci opasek lub zamontowanie metalowych okuć.

Całość prac konserwatorskich winna być udokumentowana fotograficznie oraz w formie pisemnej.

Proponowane postępowanie konserwatorskie

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu zachowania.
2. Zabezpieczenie skrzydeł drzwiowych i demontaż na czas trwania prac.
3. Oczyszczenie obiektu na podstawie wykonanych uprzednio prób. Metoda termopary, chemiczna (roztwór wodny kwaśnego węgla amonowego doczyszczany z użyciem pary wodnej pod ciśnieniem), Remmers Clean FP, użycie metody *peel off* - Clean Galena firmy Remmers, ew. wykorzystanie metody strumieniowo-ściernej oraz mechanicznej lub próba oczyszczania metodą ablacji laserowej.
4. Usunięcie luźnych fragmentów spoinowania niespełniającego swojej funkcji, w celu wymiany na nowe.
5. Dezynfekcja fragmentów przebarwionych w wyniku porostania glonów, alg i porostów dedykowanym do tego środkiem (np. BFA firmy Remmers).
6. Lokalne odsolenie metodą wolnej migracji soli do rozszerzonego środowiska (kompresy ligninowe z wodą demineralizowaną).
7. Próba poprawienia pozycji i klucza oraz gzymsu prawego węgara – jeżeli możliwe i bezpieczne dla obiektu. Dodatkowo stabilizacja elementów, jeśli wykazą ruchomość podczas trwających prac (metoda dostosowana do stopnia zaawansowania niestabilności). Podjęcie decyzji dotyczących działań i wybranych metod podczas komisji konserwatorskiej w trakcie trwania prac.
8. Stabilizacja zawiasów w węgarze, przy pomocy kotwy chemicznej (demontaż, wzmocnienie gniazd poprzez impregnację wzmacniającą i ponowne osadzenie) - usunięcie korozji oraz pokrycie inhibitorem korozji, lub:
  - demontaż i wymiana na nowe i nierdzewne (mocowane w pierwotnych gniazdach),
  - demontaż i wymiana na nowe i nierdzewne, montaż w murze (wiązałoby się to z ustabilizowaniem dodatkowo mocowania listwą zamontowaną do muru - rozwiązanie to zmienia sposób mocowania historycznej stolarki drzwiowej

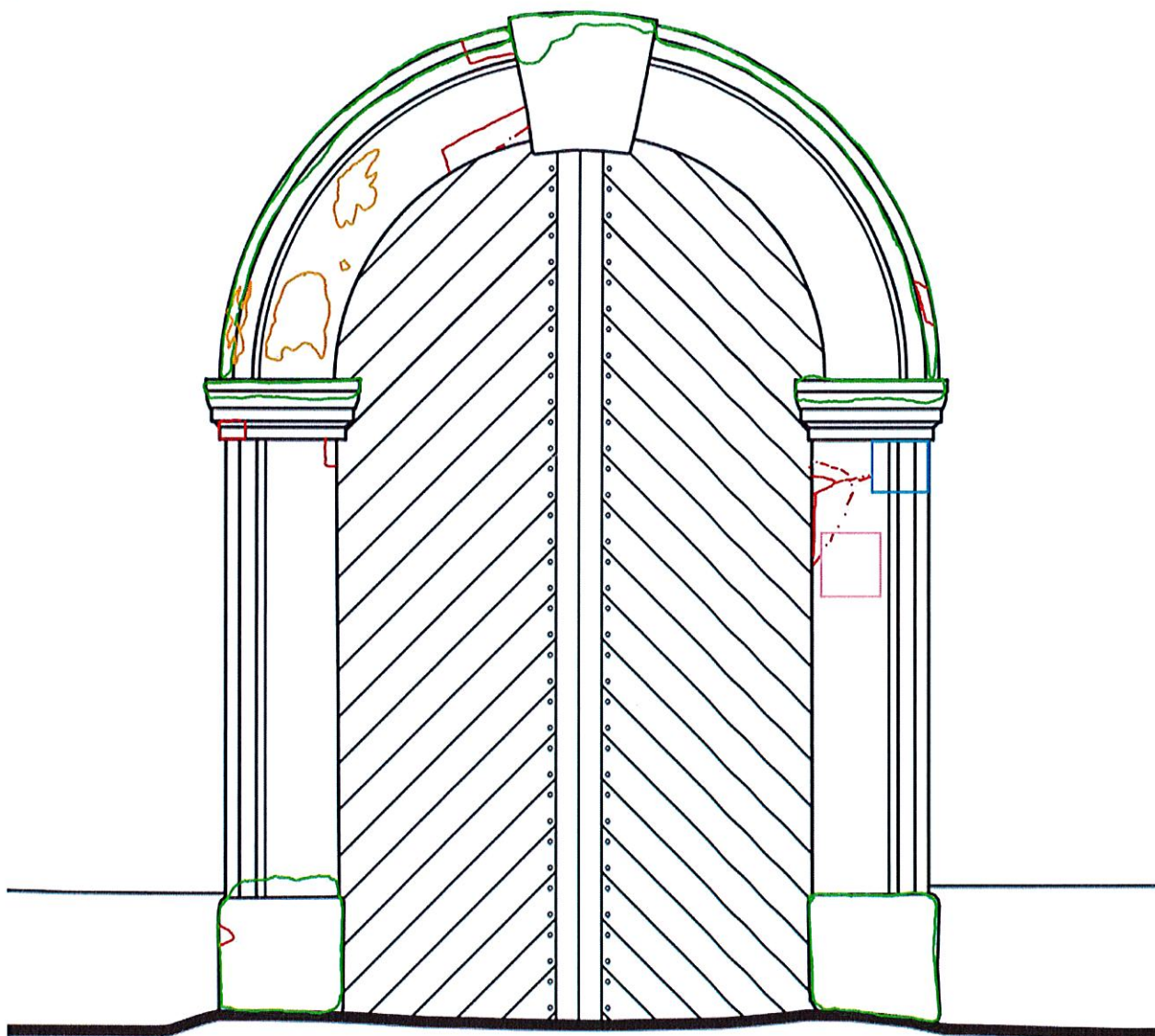
oraz ingeruje w substancję zabytkową. Nie widzi się możliwości zmiany miejsca montażu drzwi.

9. Miejscowa impregnacja wzmacniająca osłabionych partii preparatem na bazie estrów kwasu krzemowego (np. KSE 300 firmy Remmers).
10. Sklejenie pęknięć dwuskładnikową żywicą epoksydową (np. Akepox 5010 firmy Akemi lub Epidian 5).
11. Uzupelnienie dużych ubytków metodą taszlowania z wykonanym uprzednio zbrojeniem ze stali nierdzewnej (drut, pręty). Fragmenty kamienia wklejane na żywicy epoksydowej lub kleju mineralnym. Drobne ubytki - masą sztucznego kamienia dobarwioną do kolorystyki piaskowca (użycie gotowych mas sztucznego kamienia od producenta dedykowanych uzupełnieniom w kamieniu naturalnym, np. Optosan NSR firmy Optolith).
12. Wykonanie spoinowania ciosów zaprawą trasowo-wapienną (również może to być Optosan NSR).
13. Usprawnienie i opracowanie estetyczne gniazda blokady drzwi w murze (od wewnątrz po obu stronach drzwi) – wykonanie opasek, lub ewentualne zamontowanie okuć metalowych.
14. Ewentualne scalenie kolorystyczne. Farby na bazie pigmentów naturalnych z roztworem Paraloidu B-72 lub spoiwem krzemianowym (np. Fixativ Restauro firmy Keim).
15. Zabezpieczenie środkiem hydrofobowym zewnętrznej części portalu (np. Remmers Facade Impregnation) oraz preparatem antygraffiti węgarów portalu (np. Graffiti-Schutz firmy Remmers).
16. Ewentualne prace konserwatorskie przy drzwiach i ponowny montaż. Drzwi oczyścić z mikroorganizmów, zdezynfekować.
17. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej pisemnej i fotograficznej z przeprowadzonych prac.

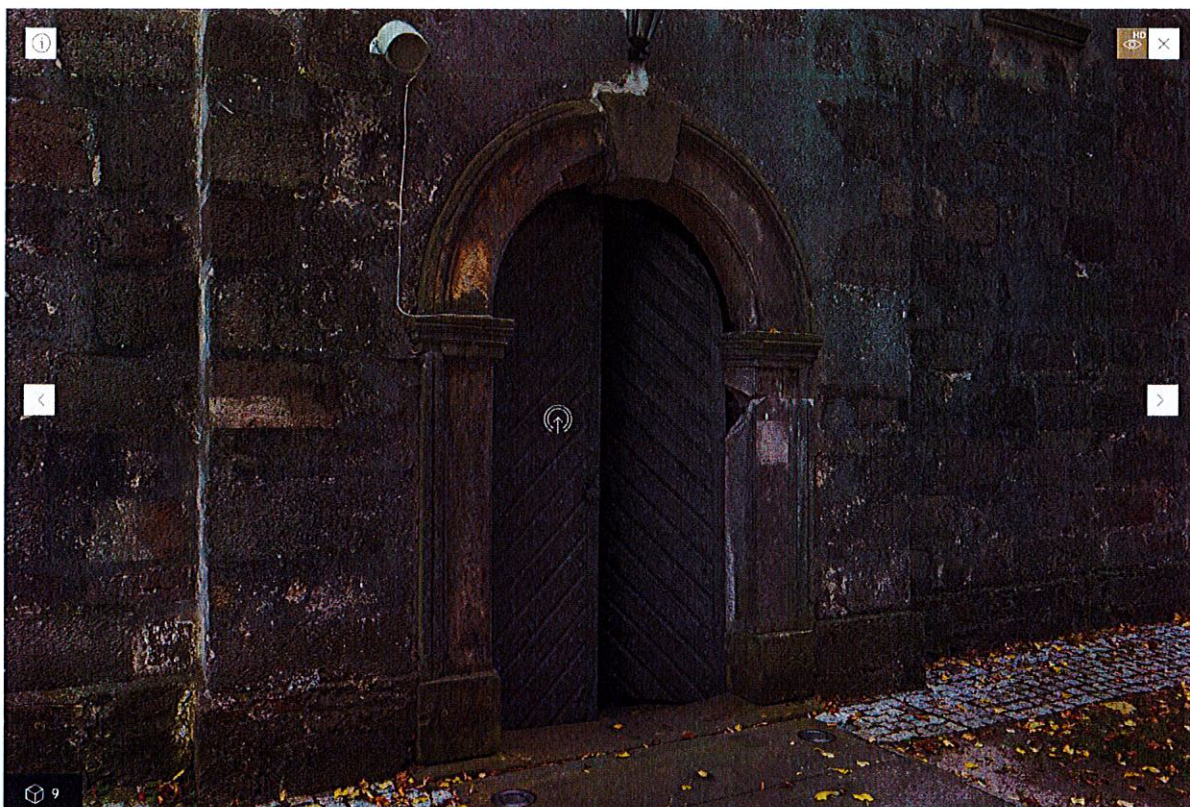
Bibliografia

- [1] **Łukasz Piotr Młynarski**, *Kościół parafialny pw. św. Idziego Opata*, strona internetowa zabytek.pl, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/tarczek-kosciol-par-pw-sw-idziego-opata>, [dostęp online 2.07.2024]
- [2] **Jan Maraśkiewicz**, *Karta biała zabytku*, 1990 r., <https://zabytek.pl/pl/obiekty/tarczek-kosciol-par-pw-sw-idziego-opata>, [dostęp online 2.07.2024]
- [3] **Stanisław Kaczmarczyk**, *Ekspertyza techniczna budynku kościoła pw. św. Idziego w Tarczku*, 2020 r.

- mikroorganizmy
- ubytki formy rzeźbiarskiej
- dezintegracja struktury kamienia
- próba oczyszczenia
- taczowanie - poprzednie naprawy

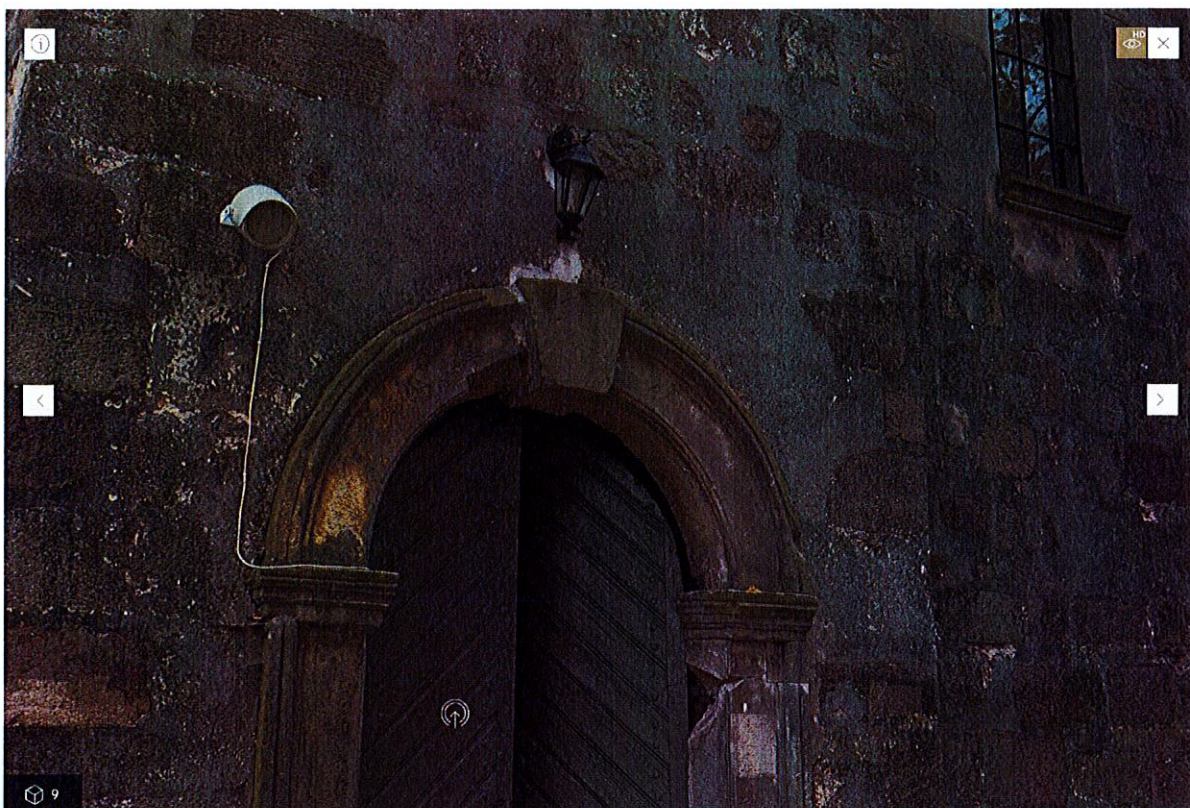
Ilustracja przedstawiająca stan zachowania portalu przed konserwacją - 2024 r.

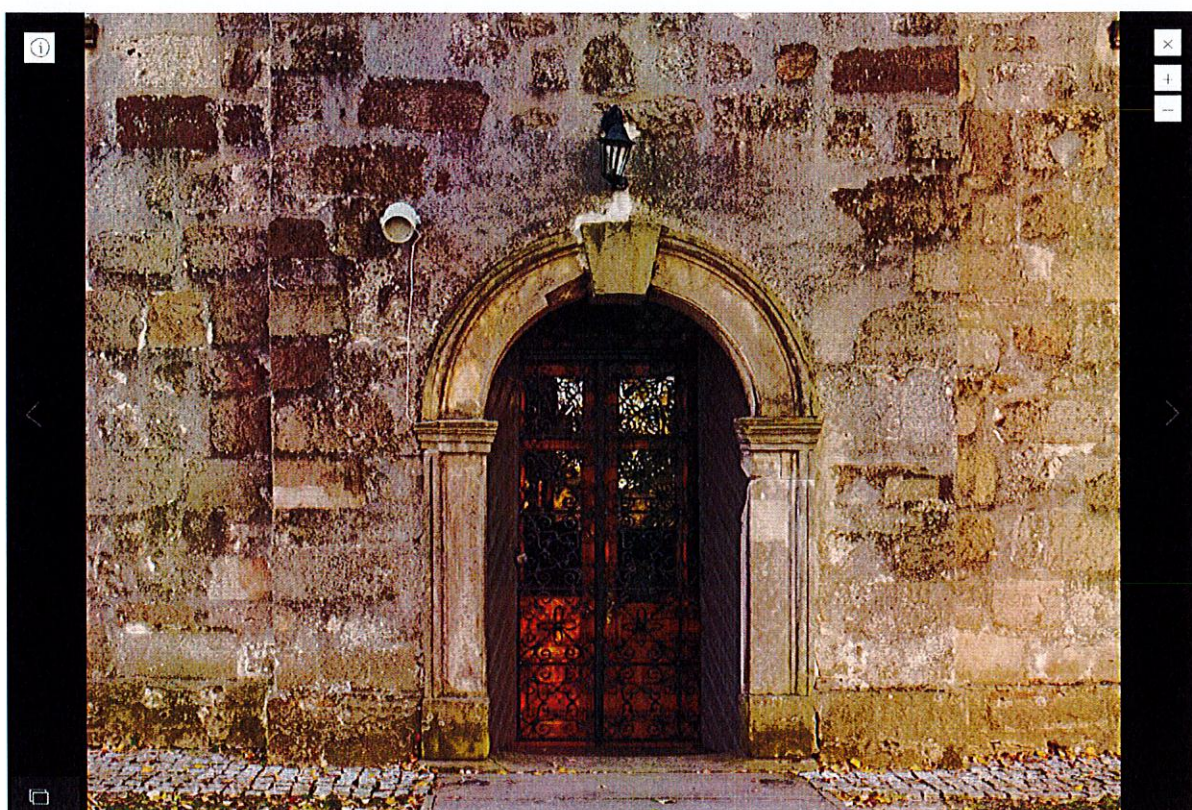
Kościół pw. św. Idziego Opata w Tarczku, portal wejściowy, stan z 2021 r., autor Pracownia Digitalizacji, Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Kościół pw. św. Idziego Opata w Tarczku, portal wejściowy- zbliżenie dolna partia, stan z 2021 r., autor Pracownia Digitalizacji, Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Kościół pw. św. Idziego Opat w Tarczku, portal wejściowy- zbliżenie górna partia, stan z 2021 r., autor Pracownia Digitalizacji, Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Kościół pw. św. Idziego Opat w Tarczku, portal wejściowy, stan z 2021 r., autor fot. Radosław Trochimiak, NID.

Portal główny, zbliżenie górna partia, stan z 2021 r., autor fot. Radosław Trochimiak, NID

Portal główny, zbliżenie środkowa partia, stan z 2021 r., autor fot. Radosław Trochimiak, NID

Portal główny, zbliżenie dolna partia, stan z 2021 r., autor fot. Radosław Trochimiak, NID

Portal główny - stan z lipca 1990 r., *Karta biała zabytku*, autor: Jan Maraśkiewicz widoczne uzupełnienie fragmentu z profilowaniem oraz ubytek w partii łuku.

Portal główny - stan z lutego 2024 r. Widoczne ubytki formy rzeźbiarskiej, zabrudzenia powierzchni, działalność mikroorganizmów, dezintegrację struktury kamienia. Autor fot. Katarzyna Pakuła

Portal główny - stan z lutego 2024 r. Zbliżenie na luk ze zwornikiem. Widoczny ubytki formy rzeźbiarskiej, zabrudzenia powierzchni, działalność mikroorganizmów, dezintegrację struktury kamienia. Autor fot. Katarzyna Pakuła

Portal główny - stan z lutego 2024 r. Na prawy węg. Widoczny ubytek formy rzeźbiarskiej odsłaniający zawias drzwi; zabrudzenia powierzchni, działalność mikroorganizmów (dolne partie). Autor fot. Katarzyna Pakuła

Portal główny - stan z lutego 2024 r. Widok od wewnątrz. Widoczny ubytek formy rzeźbiarskiej; zabrudzenia powierzchni. Autor fot. Katarzyna Pakuła

Zbliżenie na odsłonięty zawias drzwi, widoczne ślady korozji oraz ołów, na którym był osadzony element metalowy, a także zaawansowana dezintegracja struktury kamienia, stan z czerwca 2024 r. Autor fot. Iwona Martynowicz

Pozostałości po blokadzie drzwi, widoczne gniazdo montażowe oraz fragmenty drewna w nich umiejscowione, stan z czerwca 2024 r. Autor fot. Iwona Martynowicz